RAQAMLI AVLODDA VATANPARVARLIK TUYG'USINI SHAKLLANTIRISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Raxmatullayev Umid Karabayevich

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi sharoitida yoshlar o'rtasida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishning dolzarb muammolari tahlil etiladi. Tadqiqot raqamli avlod (Z-avlod va Alpha-avlod) vakillari o'rtasida milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira va fuqarolik mas'uliyatiga bo'lgan munosabatni o'rganadi. Empirik ma'lumotlar asosida yoshlardagi vatanparvarlikning zamonaviy ko'rinishlari, raqamli makon ta'sirida yuzaga keladigan deformatsiyalar va ularning oldini olish yo'llari ko'rsatib beriladi. Maqolada vatanparvarlik tarbiyasini raqamli vositalar orqali amalga oshirishning innovatsion modeli taklif etiladi. Natijalar O'zbekiston ta'lim amaliyoti uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: *vatanparvarlik tarbiyasi, raqamli avlod, ijtimoiy tarmoqlar, milliy o'zlik, fuqarolik tarbiyasi, Z-avlod, ta'lim texnologiyalari.*

ABSTRACT

This article analyzes the current problems of forming patriotism among youth in the context of the widespread use of digital technologies and social networks. The study examines the attitude of representatives of the digital generation (Generation Z and Generation Alpha) towards national identity, historical memory and civic responsibility. Based on empirical data, the modern manifestations of patriotism among young people, deformations arising under the influence of the digital space, and ways to prevent them are demonstrated. The article proposes an innovative model for implementing patriotic education through digital tools. The results have practical

significance for the educational practice of Uzbekistan.

Keywords: *patriotic education, digital generation, social media, national identity, civic education, Generation Z, educational technologies.*

1. KIRISH (INTRODUCTION)

XXI asrning ikkinchi o'n yilligida insoniyat sivilizatsiyasi tarixida misli ko'rilmagan raqamli inqilob yuz berdi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt va smartfonlarning ommaviy tarqalishi nafaqat inson hayotining kundalik tartibini, balki shaxs shakllanishining psixologik mexanizmlarini ham tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda dunyoga kelgan va ulg'ayayotgan avlod — Z-avlod (1997-2012) va Alpha-avlod (2013-hozir) vakillari — raqamli muhitda tug'ilib, shu muhitda tarbiyalanmoqda. Ular uchun raqamli dunyo virtual emas, balki haqiqiy hayotning ajralmas bir qismidir (Tapscott, 2009; Prensky, 2001).

Shu bilan birga, tadqiqotchilar ushbu jarayonning salbiy oqibatlarini ham qayd etmoqdalar. Jumladan, global madaniy homogenizatsiya, milliy qadriyatlarga befarqlik, tarixiy xotirani yo'qotish va fuqarolik mas'uliyatining pasayishi kabi hodisalar kuzatilmoqda (Huntington, 2004; Barber, 1995). O'zbekistonda ham bu muammo keskin tus olmoqda: so'nggi yillarda o'tkazilgan sociologik tadqiqotlar 15-25 yoshli yoshlarning 67% i milliy tarixi haqida etarli ma'lumotga ega emasligini, 54% i esa ijtimoiy tarmoqlardagi xorijiy kontentni mahalliy kontentdan ustun qo'yishini ko'rsatmoqda (O'zbekiston Milliy Statistika Qo'mitasi, 2023).

Ushbu tadqiqot vatanparvarlik tarbiyasini raqamli muhit bilan uyg'unlashtirish imkoniyatlarini o'rganish va innovatsion pedagogik model ishlab chiqish maqsadida amalga oshirildi. Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "Yoshlar siyosati to'g'risida" gi Qonunida belgilangan vazifalar va 2019-2023-yillarga mo'ljallangan Milliy o'quv dasturining strategik yo'nalishlariga asoslanadi.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda birinchi marta O'zbekiston sharoitida raqamli avlodning vatanparvarlik tuyg'usi empirik usulda kompleks tadqiq etilgan va raqamli-vatanparvarlik tarbiyasining integrativ modeli taklif etilgan.

2. ADABIYOTLAR SHARHI (LITERATURE REVIEW)

2.1. Vatanparvarlik tarbiyasining nazariy asoslari

Vatanparvarlik tarbiyasi pedagogik nazariyada ko'p qirrali kontsept sifatida o'rganilgan. Klassik yondashuv doirasida (Rousseau, 1762; Pestalozzi, 1801; Ushinsky, 1857) vatanparvarlik Vatan, til, xalq va madaniyatga muhabbat sifatida ta'riflangan va u asosan shaxsning tabiiy his-tuyg'ularidan o'sib chiqadi, deb hisoblangan. Zamonaviy tadqiqotchilar esa vatanparvarlikni konstruktiv hodisa sifatida ko'radi: u tug'ma bo'lmay, balki ta'lim, ijtimoiy muhit va madaniy tajriba orqali shakllanadi (Banks, 2004; Westheimer, 2007).

Westheimer va Kahne (2004) vatanparvarlikning uch modeli mavjudligini ko'rsatadi: (1) yuridik-fuqarolik vatanparavarligi — qonunlarga rioya etish, soliq to'lash; (2) ishtirokchi vatanparvarlik — jamoat ishlarida faol qatnashish; (3) adolatparvar vatanparvarlik — davlatning siyosatini tanqidiy baholash va ijobiy o'zgartirishga intilish. Bu tasnif raqamli avlod kontekstida yangicha talqinga muhtoj.

2.2. Raqamli avlod va milliy o'zlik

Raqamli avlod vakillari ustida o'tkazilgan xalqaro tadqiqotlar ularning o'zlikni anglash tizimi an'anaviy avlodlardan sezilarli darajada farq qilishini ko'rsatadi. Twenge (2017) o'zining fundamental "iGen" tadqiqotida Z-avlod vakillarida milliy mansublikdan ko'ra global fuqarolik identifikatsiyasi kuchliroq ekanligini aniqladi. Prensky (2001) ularni "raqamli mahalliy yoshlar" (digital natives) deb atadi va ta'lim tizimi bu avlodning raqamli fikrlash tarziga moslashishi zarurligini ta'kidladi.

Biroq, tadqiqotchilarning bir qismi bunday yondashuvga e'tiroz bildiradi. Selwyn (2009) "raqamli mahalliy yoshlar" tushunchasining haddan oshiqligi haqida ogohlantiradi: raqamli ko'nikmalar va milliy identichlik o'rtasida salbiy korrelyatsiya

yo'q, muammo texnologiyada emas, balki uni qanday ishlatishda. Shu nuqtai nazardan, raqamli texnologiyalarni vatanparvarlik tarbiyasining vositasiga aylantirishning katta imkoniyatlari mavjud.

2.3. O'zbekiston kontekstidagi tadqiqotlar

O'zbekistonda yoshlarning fuqarolik va vatanparvarlik tarbiyasi masalasi Mirzayev (2018), Xoliqov (2020) va Toshmatov (2021) tomonidan o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlar asosan an'anaviy ta'lim metodlarini tahlil qilgan bo'lsa-da, raqamli omilni hisobga olmagan. Qodirov (2022) ilk bor O'zbekiston maktab o'quvchilari o'rtasida ijtimoiy tarmoqlarning vatanparvarlik tuyg'usiga ta'sirini o'rgangan va noaniq natijalar olgan: ta'sir ham ijobiy, ham salbiy bo'lishi mumkin. Ushbu maqola mavjud bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI (RESEARCH METHODOLOGY)

3.1. Tadqiqot dizayni

Tadqiqot 2022-2024-yillarda O'zbekistonning Toshkent, Samarqand, Namangan va Qashqadaryo viloyatlarida o'tkazildi. Aralash metodologiya (mixed-methods) qo'llandi: miqdoriy (so'rovnoma) va sifat (chuqur intervyu, kontent-tahlil) usullar birgalikda ishlatildi.

Miqdoriy bosqichda 14-24 yoshli 1,240 nafar ishtirokchi ishtiroq etdi. Namuna stratifikatsiyalangan tasodifiy tanlab olish orqali shakllandi — ta'lim muassasalari turi (maktab, kollej, oliy ta'lim), joylashuv (shahar/qishloq) va jinsi bo'yicha proporsional nisbat saqlandi. So'rovnoma Likert shkalasini (1-5) o'z ichiga olgan 48 ta savoldan iborat bo'lib, ichki izchillik koeffitsienti (Cronbach alfa = 0.87) yuqori bo'lib chiqdi.

3.2. O'lchov vositalari

Vatanparvarlik tuyg'usi quyidagi to'rt o'lcham bo'yicha baholandi: (1) affektiv o'lcham — Vatanga hissiy bog'liqlik; (2) kognitiv o'lcham — milliy tarix va madaniyat bilimi; (3) xulq-atvor o'lchami — vatanparvarlik faoliyatida qatnashish; (4) raqamli

o'lcham — ijtimoiy tarmoqlarda milliy kontentni tarqatish va muhokama etish. Raqamli o'lcham ushbu tadqiqotda birinchi marta kiritildi.

3.3. Ma'lumotlarni tahlil etish

Miqdoriy ma'lumotlar SPSS 26.0 dasturi yordamida qayta ishlandi. Descriptive statistics, Pearson korrelatsiyasi, ko'p o'zgaruvchili regressiya tahlili va klaster tahlili o'tkazildi. Sifat ma'lumotlari tematik tahlil orqali interpretatsiya qilindi (Braun & Clarke, 2006). Tadqiqot etika qoidalariga rioya etildi: barcha ishtirokchilar ongli rozilik bildirdi.

4. TADQIQOT NATIJALARI (RESULTS)

4.1. Raqamli avlodning vatanparvarlik profili

Tadqiqot natijalari yoshlar o'rtasida vatanparvarlik tuyg'usining murakkab va ziddiyatli tabiatini ko'rsatdi. Jami respondentlarning 78.4% o'zini vatanparvar deb hisoblasa ham, faqat 31.2% i bu his-tuyg'ularini faol xulq-atvorda namoyon etishi ma'lum bo'ldi. Kognitiv o'lchamda sezilarli zaiflik aniqlandi: O'zbekiston tarixi bo'yicha savollarning o'rtacha to'g'ri javob berish darajasi atigi 44.7% ni tashkil etdi.

O'lcham	O'rtacha ball (1-5)	Standart og'ish	Yuqori daraja (%)
Affektiv vatanparvarlik	4.12	0.73	76.3%
Kognitiv vatanparvarlik	2.89	0.91	31.4%
Xulq-atvoriy vatanparvarlik	2.74	0.88	28.6%
Raqamli vatanparvarlik	3.21	0.84	42.7%

1-jadval. Vatanparvarlik tuyg'usining o'lchamlari bo'yicha ko'rsatkichlar (n=1240)

4.2. Ijtimoiy tarmoqlar va milliy identichlik

Kuniga 6 soatdan ortiq ijtimoiy tarmoqlarda vaqt o'tkazadigan respondentlarda

(n=387, 31.2%) kognitiv vatanparvarlik ko'rsatkichi 2.47 ga tushdi — bu umumiy o'rtachadan 14.5% past. Biroq, milliy mazmunga oid guruhlar va kanallarga obuna bo'lgan yoshlarda (n=224, 18.1%) raqamli vatanparvarlik ko'rsatkichi 3.89 ga yetdi.

Regressiya tahlili shuni ko'rsatdiki, raqamli kontentning turi — hajmi emas — vatanparvarlik tuyg'usiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi (beta = 0.423, $p < 0.001$). Ya'ni, yoshlar qanchalik ko'p vaqt o'tkazishi emas, balki qanday kontentni tanlashi muhim.

4.3. Muammolar tasnifi

Chuqur intervyular va kontent-tahlil asosida raqamli muhitda vatanparvarlik tarbiyasiga xalaqit beradigan to'rt asosiy muammo guruhi aniqlandi:

Muammo turi	Mohiyati	Tezlik (%)
Axborot haddan ortiq ko'pligi	Milliy va xorijiy kontentning aralashib ketishi, milliy xabarlarga e'tiborsizlik	68.4%
Raqamli identichlik siljishi	Global brendlar, blogerlar va xorijiy subfkulturalar bilan o'zini tenglashtirishning ortishi	54.7%
Tarixiy xotirani yo'qotish	Tarixiy voqealar haqida noto'g'ri yoki soxta axborotni qabul qilish	49.3%
Fuqarolik passivligi	Ijtimoiy muammolarga befarqlik, "bu menga tegishli emas" degan munosabat	62.1%

2-jadval. Raqamli muhitdagi vatanparvarlik tarbiyasining asosiy muammolari

5. MUHOKAMA

5.1. Natijalarning talqini

Tadqiqot natijalaridan ko'rinib turibdiki, affektiv va kognitiv vatanparvarlik

o'rtasidagi sezilarli tafovut (4.12 va 2.89) o'ta muhim pedagogik muammo hisoblanadi. Yoshlar his-tuyg'u darajasida Vatanlarini sevishini ifodalaydi, ammo bu tuyg'u bilim va faol harakatlar bilan mustahkamlanmagan. Bu holat Westheimer va Kahne (2004) taklif qilgan "yuza vatanparvarlik" tushunchasiga to'g'ri keladi: chiroyli so'zlarda ifodalangan, ammo amaliy mazmunga ega bo'lmagan munosabat.

Raqamli kontentning turini boshqarish orqali vatanparvarlikni kuchaytirish mumkinligi haqidagi topilma (beta=0.423) ilmiy va amaliy jihatdan muhim. Bu Selwyn (2009) ning "texnologiya neytral" degan tezisini tasdiqlaydi: muammo raqamli vositada emas, balki uni qanday qo'llashda. Bu esa vatanparvarlik tarbiyasini raqamli muhitga integratsiya qilishning katta imkoniyati mavjudligidan dalolat beradi.

5.2. Xalqaro tajriba bilan qiyoslash

Finlandiyada o'tkazilgan o'xshash tadqiqot (Hartikainen et al., 2021) raqamli vositalar orqali tarix o'qitish samaradorligini 34% oshirishini ko'rsatdi. Janubiy Koreyada "K-patriotism" dasturi doirasida milliy madaniyat kontentini raqamli platformalarda tarqatish yoshlar o'rtasida vatanparvarlik indeksini 18 punktga oshirdi (Kim & Park, 2020). O'zbekiston uchun ushbu tajribalarning moslashtirilgan variantlari amaliy ahamiyat kasb etadi.

6. INNOVATSION MODEL TAKLIFI

Tadqiqot natijalari asosida "Raqamli Vatanparvarlik" integratsiya modeli ishlab chiqildi. Model to'rt strategik yo'nalishni o'z ichiga oladi:

Yo'nalish	Asosiy g'oya	Vositalar	Kutilayotgan natija
1. Raqamli milliy kontent	O'zbek tili va madaniyatini internet makonida kengaytirish	YouTube, Instagram, TikTok, podcast	Milliy kontentga kirish 40% ga ortishi
2. Interaktiv tarix ta'limi	Tarixiy voqealarni gamifikatsiya va VR	Virtual muzeylar, tarix o'yinlari, AR	Kognitiv vatanparvarlik +25%

	orqali o'qitish	ilovalar	
3. Raqamli fuqarolik	Ijtimoiy muammolarni raqamli vositalar orqali hal etishga o'rgatish	Hackhathon, ijtimoiy loyihalar, e-petitsiya	Fuqarolik faolligi +30%
4. Media savodxonligi	Soxta axborotni taniy olish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish	Maktab darslari, onlayn kurslar, muhokamalar	Noto'g'ri ma'lumot qabul qilish -45%

3-jadval. DPIM modeli — to'rt strategik yo'nalish

Modelni amalga oshirish uchun davlat, ta'lim muassasalari, IT-kompaniyalar va fuqarolik jamiyati o'rtasida hamkorlik zarur. Ta'lim vazirligi bilan birgalikda pilot loyihalar Toshkent va Samarqand viloyatlarining 12 ta maktabida sinab ko'rildi va ijobiy natijalar ko'rsatdi (2023-2024 o'quv yili hisoboti).

7. XULOSA

Ushbu tadqiqot raqamli avlodda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish masalasining murakkabligini va ko'p qirraligini ko'rsatdi. Asosiy xulosa va tavsiyalar quyidagilardan iborat:

Birinchidan, affektiv va kognitiv vatanparvarlik o'rtasidagi tafovutni kamaytirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifasi hisoblanadi. Yoshlarda mavjud hissiy muhabbatni bilim va faoliyat bilan mustahkamlash zarur. Ikkinchidan, raqamli texnologiyalar vatanparvarlik tarbiyasining dushmani emas, balki kuchli vositasi bo'lishi mumkin — buning uchun siyosiy iroda va pedagogik innovatsiya talab etiladi. Uchinchidan, taklif etilgan DPIM modeli O'zbekiston sharoitida tatbiq etishga yaroqli bo'lib, uning samaradorligi pilot sinov orqali tasdiqlangan.

Kelajak tadqiqotlar uchun quyidagi yo'nalishlar tavsiya etiladi: (1) DPIM modelini to'liq miqyosda sinab ko'rish va longitudinal natijalarini o'lchash; (2) ota-onalar va oila muhitining vatanparvarlik tarbiyasiga ta'sirini o'rganish; (3) vatanparvarlik tarbiyasida sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlarini tadqiq etish.

ADABIYOTLAR

[1] Banks, J.A. (2004). Teaching for Social Justice, Diversity, and Citizenship in a Global World. The Educational Forum, 68(4), 296–305. https://doi.org/10.1080/00131720408984645

[2] Barber, B.R. (1995). Jihad vs. McWorld: How Globalism and Tribalism Are Reshaping the World. Times Books.

[3] Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101.

[4] Hartikainen, J., et al. (2021). Digital tools in history education: A Finnish experience. Journal of Educational Technology, 58(3), 211–228.

[5] Huntington, S.P. (2004). Who Are We? The Challenges to America's National Identity. Simon & Schuster.

[6] Kim, S., & Park, J. (2020). K-patriotism in the digital age: Youth engagement with national culture online. Korean Journal of Sociology, 54(2), 45–72.

[7] Mirzayev, A. (2018). Yoshlarda fuqarolik tarbiyasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'qituvchi.

[8] Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5), 1–6.

[9] Qodirov, B. (2022). Ijtimoiy tarmoqlar va yoshlar vatanparvarligi. Pedagogika va psixologiya, 3, 44–59.

[10] Selwyn, N. (2009). The digital native — myth and reality. Aslib Proceedings, 61(4), 364–379.

[11] Tapscott, D. (2009). Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World. McGraw-Hill.

[12] Toshmatov, N. (2021). Maktab ta'limida milliy tarbiya. Samarqand: SamDU nashriyoti.

[13] Twenge, J.M. (2017). iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious. Atria Books.

[14] Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy. American Educational Research Journal, 41(2), 237–269.

[15] Xoliqov, O. (2020). Fuqarolik jamiyatida yoshlar tarbiyasi. Toshkent: Akademiya.

[16] O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika Qo'mitasi. (2023). Yoshlar turmush tarzi va qadriyatlari: Milliy so'rov natijalari. Toshkent: Statistika.